

Kapitola čtvrtá

RODINA MASARYKOVA A MORÁLNÍ REPUBLIKA

„Vláda věcí tvých k tobě zase se navrátí, ó lide český!“ Tato slova, pronesená původně Janem Amosem Komenským a opakovaná Tomášem Masarykem v jeho prvním prezidentském projevu, mají pro moderní české dějiny trvalý význam. Václav Havel opakoval tutéž větu o sedm desítek let později ve svém prvním projevu po revoluci v roce 1989. Hosté, ke kterým patřili Bill Clinton, Margaret Thatcherová a George W. Bush, tutéž větu opakovali, aby tak vzdali úctu bývalému politickému vězni, který se stal prezidentem. Jak to ve svém pražském projevu roku 1990, pouhých několik měsíců po pádu komunismu, řekla premiérka Thatcherová, v této větě je shrnuto „vše, čeho bylo ve východní Evropě dosaženo.“

Ale Masarykova citace Komenského v roce 1918 nebyla pouze trefným vyjádřením podpory demokracie. Celá citace zní následovně: „Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě zase se navrátí, ó lide český, a pro tuto naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdělila a přes těžké a nesnadné časy přechovala, nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci synů

mých a požehnání Boží, rozhojnění jsem přijala, to všechno tobě odkazuji.“³⁶²

Slova Komenského, toto vzývání, naznačuje, jak situaci chápal sám Masaryk. Nový prezident prohlásil, že proroctví a vymodlené přání biskupa Českých bratří, vyslovené poté, co Habsburkové vyhnali české protestanty, se „splnilo do písmene“. Události roku 1918 – vítězství Spojenců ve světové válce, rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik Československé republiky – byly výsledkem nevyhnutelného historického vývoje, který Masaryk v předchozích desetiletích sledoval. Demokracie porazila síly středověké teokracie. Stát, založený na morálních základech, měl nahradit vládu, spojenou s odkazováním k Boží milosti. „Zvítězil duch nad hmotou, právo nad násilím, pravda nad chytráctvím,“ jak prohlásil.³⁶³

Tomáš Masaryk nebyl jediný, kdo v Evropě po první světové válce spatřoval jeviště pro nové, radostnější dějinné období. Aktivisté, intelektuálové a politici v celé Evropě – muži i ženy, náboženského či sekulárního přesvědčení – vnímali ony čtyři roky, naplněné zkázou, jako předznamenání nových institucí, které napraví společenský rozvrat, pomohou potřebným a udrží mír. Totéž Masaryk očekával od Československé republiky. Československo jako jeden z nových evropských států bylo v předvoji při vstupu do nadcházejícího dějinného období, ve kterém rozvoj demokracie povede k nové politice. Ale Masarykova vize u politiky nekončila. Na základě svých několik desítek let trvajících úvah o otázkách národních, dějinných, morálních a náboženských, došel k představě „světové revoluce“, která by znamenala všeobjímající, epochální změnu, která by neproměnila pouze státní struktury, ale i uvažování jednotlivců. Slovy jednoho z jeho interpretů, Masaryk nepovažoval stát za samoučelný. Domníval se naopak, že jde o „prostředek k vyššímu cíli; kulturně-společenskému životu; osvobození lidského ducha; ke království Božímu“.³⁶⁴ Tento konečný cíl byl tím

³⁶² Masaryk, projev k Národnímu shromáždění, 22. prosince 1918, v *Cesta demokracie I*, s. 24.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Van den Beldová, *Humanity*, s. 68.

nejvyšším, dle Masarykova názoru. Jak vysvětluje Karlu Čapkovi v rozhovoru, který není zahrnut do jeho publikované biografie: „Já viděl v politice nástroj, cíl mně byl náboženský a mravní. Ani dnes neříkám, že by stát byl splněním kulturního poslání: my musíme přispívat k budování Civitatis Dei.“³⁶⁵

Masaryk jen zřídka hovořil o „Městě Božím“ či o „Božím království“. Namísto toho psal a veřejně hovořil o *humanitě* jako o smyslu vývoje českého národa, o *sub specie aeternitatis* jako o vůdčím principu jeho politického života, a o ideálech, které ztělesňovaly osobnosti jako Jan Hus či Jan Amos Komenský. Masaryk v tyto myšlenky odhodlaně věřil. Byly jeho náboženstvím. Byly to pravdy. A zároveň byly i užitečné. Masaryk obdivoval domovskou zem své ženy. Souhlasil s rozbořem, který nabídl Alexis de Tocqueville, a se závěrem, že americká republika a aktivní občanství „je umožněno velkou úctou k náboženství a k mravnosti“.³⁶⁶ Trval na tom, že i Československo vyžaduje sdílené náboženské a morální přesvědčení. Ve svém druhém výročním projevu před Národním shromážděním v říjnu 1919 tuto nutnost objasňuje. Stojí za zmínku, že o Bohu ve své řeči nehovoří. Namísto toho poukazuje na Něco jako na zdroj síly národa:

„Náš nový stát, republika a demokracie potřebují (...) také pevného mravního základu; bez mravních, bez charakterních jedinců, bez zdravých rodin, bez věrného přátelství, bez loajálnosti k různým společenským organizacím, jejichž jsme členy, bez solidnosti ve věci naší činnosti nemůže být silné republiky. Demokracie bez uznání mravní autority, autority zásad a povolanych osob, je nemožná. Dosáhli jsme samostatné republiky, protože jsme horoucně věřili ve své národní ideály, že jsme ve svém nitru uznávali a ctili něco svatého a že jsme měli důvěru v lidi a v lid; a stejně si udržíme svou republiku a demokracii, když budeme věřit ve své ideály, když uznáme to svaté a když budeme důvěřovat jeden v druhého.“³⁶⁷

³⁶⁵ Čapek, dodatky k *Hovorům s T. G. Masarykem* (1990), s. 517.

³⁶⁶ Masaryk, projev k Národním shromáždění, 28. října 1919, v *Cesta demokracie I*, s. 173.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 172–173.

Masaryk neužíval spojení „civilní víra“. Nevyskytuje se ani v Tocquevilleově rozboru americké demokracie. To, co prezident propaguje občanům, je však právě civilní víra.³⁶⁸ Tato civilní víra neměla legitimizovat vládní autoritu či upomínat na historické skutečnosti, ale spíše vytvářet solidaritu mezi občany republiky, vštěpovat jim disciplínu, nezbytnou pro demokratickou svobodu, a motivovat je k vytváření nového státu a společnosti. Robert Bellah slavně – a též kontroverzně – popisuje americké civilní náboženství, které Spojeným státům od jejich počátků připisovalo vyšší, univerzální smysl. Hlavní myšlenkou amerického civilního náboženství, jak ji vyjadřovali vůdčí osobnosti rané republiky, bylo, že ačkoli vláda získává autoritu od občanů – fungování státu a chování jeho občanů posuzuje transcendentní autorita.³⁶⁹ Masaryk prosazoval podobně náboženskou koncepci smyslu existence Československa. Ve svých prezidentských projevech Masaryk opakovaně poukazoval na náboženskou identitu českého národa a na morální základ státu. I dcera Alice ze své pozice ředitelky Československého červeného kříže podporovala toto civilní náboženství. Šla však ještě dál, převáděla slova do praxe. Vedla organizaci, ve které působily tisíce dobrovolníků, a Červený kříž považovala za prostředek k realizaci otcova politického programu. Nejen v otázkách zlepšování péče o zdraví veřejnosti a sociálního zajištění, ale také v podpoře nového ducha občanské angažovanosti. Na základě svých zkušeností ze Spojených států oba obdivovali kladné dopady občanské angažovanosti na americkou demokracii.

³⁶⁸ Roman Szporluk přichází s myšlenkou, že Masarykovy politické myšlenky mají souvislost s civilní vírou, dlouho před tím, než Robert Bellah tento pojem proslavil ve své esejí z roku 1967. Viz Szporluk, *Masaryk's Idea of Democracy*, s. 49-85. Jan Patočka zdůrazňuje Masarykovo chápání americké demokracie z Tocquevilleova hlediska v textu *Pokus o českou národní filosofii a jeho nezdary, v Tři studie o Masarykovi*.

³⁶⁹ Bellahova koncepce americké civilní víry, jím poprvé popsána v esejí s názvem *Civil Religion in America*, byla v průběhu posledních padesáti let předmětem vášnivých debat. V poslední době oživil tento pojem Harry S. Stout a George C. Rable ve své práci na téma americké občanské války, a Raymond J. Haberski a Andrew Bacevich v práci na téma vojenského působení Spojených států v současnosti.